

УДК 572.130.2(075); 316.6

ВОРОНKOBA B.Г.

ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНІ Й АКСІОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ “ЯК ЕКОНОМІКИ ДЛЯ ЛЮДИНИ”

У статті подано аналіз економічної антропології як нової навчальної дисципліни і нового наукового напрямку, в основі якого – взаємодія економіки і людини, економіки і культури, людини і суспільства, переважання економічної раціональності і раціональної економіки задля утвердження людини як вищої цінності буття. З'ясовано основні підструктурні види (типи, моделі, форми) економічної антропології, що поглиблюють її суть і значення

Ключові слова: економічна антропологія, антропологічні засади, аксіологічні засади, цінності, соціальний капітал, економічна дія, економічна людина, економічна раціональність, економічна онтологія, економічна гносеологія, економічна аксіологія, економічна праксеологія, економічна феноменологія.

Актуальність дослідження проблем економічної антропології зумовлено тим, що на сучасному етапі соціально-економічних трансформацій в Україні виникає необхідність у формуванні цілісного економічного мислення, яке було б підґрунтям для формування дійсно наукової політики як “мистецтва можливого”. Це сприяє самоідентифікації українського суспільства, становленню цивілізованого громадянського суспільства, правової держави, яка могла б захистити громадянина. Гуманістична спрямованість економічної антропології як провідного соціального мотиватора суспільства ще недостатньо усвідомлюється в сучасних умовах. При цьому нереалізований особистісний потенціал може обернутися суспільною відчуженістю, авторитарністю. Саме актуальність розробки і практичного впровадження в життя гуманістичної сутності економічної антропології об'єктивно детермінує необхідність кардинальних змін у суспільстві. Проблема філософсько-антропологічних засад економічної антропології є однією з актуальних у соціальній філософії. Економічна антропологія як науковий напрям і дисципліна виникла в 1970-х рр. на межі економічної й антропологічної наук. Труднощі методологічного обґрунтування цієї дисципліни пов'язані з тим, що остання являє собою ще недостатньо сформований дослідний напрям у рамках філософії. Ця галузь знань перебуває на стадії пошуку власних світоглядних і методологічних засад. Необхідність пошуку нових підходів зумовлена тим, що філософське осмислення людини і суспільства не може

бути адекватним без залучення економічної антропології. Проте методолого-гносеологічні засади і власний предмет цієї дисципліни, а також те, у якому відношенні вона знаходиться до сучасної економічної теорії, – усе це питання, які потребують подальшого обговорення й уточнення. Труднощі в уточненні економічною антропологією методологічних засад мають, як мінімум, такі причини.

В Україні економічна антропологія з'являється тоді, коли втрачає свою силу марксистсько-ленінська соціально-економічна теорія. Немає потреби спеціально підкреслювати, що нові ринково-економічні відносини потребують нового концептуального апарату. Предмет економічної антропології – практична діяльність, що розглядається переважно в соціальному та антропологічному вимірах. Традиційне визначення людської практики потребує в сучасних умовах розширення й уточнення: у нього мають бути включені і такі важливі орієнтири практичної життєдіяльності, як користь та ефективність. Об'єктом дослідження економічної антропології слід назвати детермінанти та закономірності господарської діяльності людини, методологічні й антропологічні презумпції економічних теорій та імпліцитно охоплюючи концепцію раціональності, що задає модель “економічної людини”, які розвиваються в контексті взаємодії економіки і культури. Істотною відмінністю всіх антропологічних моделей економічної антропології виступає раціонально організована поведінка, оскільки економіка й антропологія істотно зближують одна одну. У дослідженнях Дж. Локка, Б. Мандевіля, А. Фергюсона, Д. Юма, А. Сміта людина позиціонується як складне “поєднання різних афектів”. Виходячи з цього, вибудовується соціальна психологія, яка пояснює поведінку людей. До цієї ж антропологічної парадигми належить і модель “еґоїстичного індивіда”, що використовується А. Смітом у філософсько-етичному вченні і в його економічній теорії. Опис ринкових закономірностей базується на всебічному врахуванні гри інтересів всіх сторін, що беруть участь в економічному процесі: власників землі, підприємців, буржуазії, торговців і робочих. Філософія англійського сенсуалізму включає в себе ряд філософсько-антропологічних передумов антропологічної моделі *homo economicus*, згідно з якою, людина діє з уявлень розрахунку, користі, економічності внаслідок своєї природи. Інше уявлення про роль раціональності в економічній поведінці і мотивації такої поведінки імпліцитно наявне в соціально-філософських теоріях континентального лібералізму (А. Сен-Сімон, Базар, Анфантен, О. Конт).

Для теорії “індустріалізму” А. Сен-Сімона, зокрема, характерним є всеохоплюючий “сцієнтизм”: уявлення про принципову можливість реконструкції структури держави на основі наукових інженерних принципів, прагматична концепція соціальних інститутів, своєрідний культ природничо-наукового і технічного мислення. Невід'ємною ознакою інженерного підходу до управління економічними процесами виступає свідоме планування, контроль і управління всіма без винятку соціальними

процесами. Поняття “раціональності” в економічних теоріях слід простежити в контексті таких напрямів: оптимізація, усвідомленість, взаємоузгодженість і несуперечливість системи переваг, цілеспрямованість, формалізм (нейтральність у відношенні змісту цілей) і антипсихологізм (незалежність від процесів формулювання вибору). Дві останні характеристики дослідники традиційно відносять до негативних елементів, які більше окреслюють межі економічного поняття раціональності, ніж його змістовні властивості. Раціональну поведінку в традиційному для соціальних наук змісті слід кваліфікувати як таку, що приводить дану систему до збереження і збільшення її гомеостазу. Аналогічних поглядів дотримується Г. Саймон у теорії “обмеженого вибору”, згідно з яким, момент рівноваги (гомеостазу) будь-якої системи та її пристосування до середовища є нейтральним відносно оптимальної поведінки, постільки рівновагомий стан ще не означає оптимального стану. Згідно з поглядами лауреата Нобелівської премії М. Але, визначення економічної раціональності формулюється таким чином, що індивід сам знає і визначає власні цілі й оптимальні способи їх досягнення. Згідно з цією теорією, евристична цінність цього поняття базується на гіпотезі, що будь-який споживач віддає перевагу тому, що вважає для себе необхідним. Інша важлива складова економічної раціональності – поведінська цілеспрямованість, яка трактується як результат свідомих цілераціональних індивідуальних дій.

Вперше ця установка була сформульована К. Менгером, і згодом набула свого розвитку у працях представників неоавстрійської школи Й. Шумпетера. Цілераціональність визнається і як прагнення до максимальної користі (Джевонс), і як прагнення до найкращого задоволення своїх потреб (Менгер), а також у вигляді “переваг” і цілей. Модель “економічної людини” можна знайти в маржиналістських теоріях “максимальної корисності” (Хікса, Самуельсона, Фішера, Девенпорта), які намагалися витіснити будь-які психологічні імплікації економічної науки за її межі, яку сьогодні займає інше поняття переваги чи вибору. Аналіз свідчить, що економічна діяльність має базуватися на антропологічних, духовно-етичних, аксіологічних засадах, що свідчить про те, що людина ніколи не виступає чистим агентом економічної діяльності, але й володіє специфічним “соціальним тілом”, яке свідчить про специфічну економічну культуру людини і суспільства. Методологічні вимоги до антропологічної моделі економічної раціональності зводяться до такого: а) конструктивність; б) символічність; в) ідеалізація; г) інструментальна й функціональна значущість. В антропологічній моделі економічної раціональності діють три її інваріантних компоненти: інформаційний, мотиваційний, обчислювальний. Епістемологічне припущення про характер і природу раціональності імплікований у конкретних економічних теоріях: а) раціональність як максимізація корисності (неокласичний напрям); б) обмежена раціональність (Г. Саймон); в) практична раціональність (П. Бурдьє); г) цілераціональність (М. Вебер). Базовими

атрибутами економічної раціональності слід назвати: а) раціональну організацію вільної праці на підприємстві чи в організації; б) нормування чи облік господарської діяльності; в) орієнтацію на товарний ринок; г) відокремлення підприємства від домашнього господарства.

В основі економічної антропології – дослідження національної та етнокультурної специфіки економічних структур і процесів (форм власності, техніки, форм обміну). Це концепція людського (соціального) капіталу. Передумови появи сучасної концепції людського капіталу в економічній антропології пов'язані, у першу чергу, з тенденціями становлення нового, постіндустріального суспільства: розвитком науково-технічного прогресу і новим етапом науково-технічної революції, соціальною, економічною і структурною перебудовою вітчизняної економіки, необхідністю виходу із фінансової кризи та зростанням якості удосконалення трудових ресурсів, прискоренням темпів нематеріального накопичення. Тому не випадково цю концепцію слід віднести до комплексу теорій постіндустріального суспільства, коли власник своєї праці стає власником “нових” економічних ресурсів – знань, кваліфікації, досвіду, інформації. Витоки концепції людського капіталу слід знайти у працях У. Петі, А. Сміта, Д. Ст. Мілля, Ж.-Б. Сея, Н. Сеніора, Л. Якоба, К. Маркса, Ф. Ліста, І.Г. фон Тюнена, У. Багехота, Г. Енгеля, Г. Сіджвіка, Л. Вальраса, І. Фішера. У. Петі ще у XVIII ст. вперше намагався оцінити грошову вартість виробничих властивостей людської особистості. А. Якоб у Росії в 1812 р., використовуючи поняття “недоотриманого” доходу, вирахував порівняльні витрати від найму працівника і кріпосного. Сучасна теорія людського капіталу виникла у 50–60-ті рр. XX ст. в рамках Чиказької економічної школи. З-поміж її засновників – Г. Беккер, який сформував свою концепцію людського капіталу у праці “Людський капітал” (1964 р.). Одним із найбільш цікавих напрямів розвитку цієї концепції є концепція “аналізу людських ресурсів” Е. Флемхольця, М. Александера, Р. Вудрафа, Д. Боуероса. Саме ж поняття одним із перших ввів А. Сміт, який вважав, що людський капітал – це накопичення знань і вмінь членів суспільства, які дають право на отримання доходу. При цьому А. Сміт включав у поняття фіксованого капіталу майстерність і корисні здібності людських істот. Це визначення близьке до сучасного, згідно з яким, людський капітал є сукупністю знань, практичних навичок і творчих здібностей працівників, а також моральних цінностей, культури праці і загального підходу до праці. Як вважає І. Гійот, людський капітал складається із набутих знань, навичок, мотивацій, енергії, якими наділені людські істоти і які можуть використовуватися впродовж певного періоду часу з метою виробництва товарів і послуг. Ряд дослідників виокремлюють такі види людського капіталу: а) капітал, втілений у людях, а речова частина людського капіталу (витрати на виховання до 14 років); б) не речовий капітал – не речова частина людського капіталу (загальна освіта, спеціальна підготовка, охорона здоров'я, переміщення робочої сили).

Ця класифікація базується на виокремленні базових напрямів і форм інвестування людського капіталу. До найважливіших форм вкладень в людський капітал належать витрати на освіту і накопичення професійного досвіду, підготовку на виробництві, охорону здоров'я і медичне обслуговування, забезпечення географічної і професійної мобільності, організацію пошуку інформації про ринкову кон'юнктуру, вакансії, доходи, народження і піклування про дітей. Концепція людських відносин – напрям загальної теорії управління, що виник на початку ХХ ст. в американській емпіричній соціології, основоположником якої є Е. Мейо, який обґрунтував важливість неформальних стосунків та неформального лідерства в малих соціальних групах (хоторнський експеримент). Концептуальними засадами людських відносин теорій є людський чинник у структурі малих неформальних груп, механізми їх функціонування, стимули спільної діяльності, у центрі яких перебуває аналіз відносин людини і групи, структури мотивації поведінки, ціннісних орієнтацій індивідів у процесі спільної трудової діяльності, латентних чинників ефективної роботи трудових колективів тощо. Людина, згідно з концепцією людських (соціальних) ресурсів, є не тільки працівником, що керується матеріальною зацікавленістю, а й особистістю, зацікавленою в гарних міжособистісних стосунках, сприятливій морально-психологічній атмосфері, моральних стимулах до праці тощо.

Антропологічні й аксіологічні засади економічної діяльності є нередукованим феноменом господарської практики. Індивід ніколи не є чистим агентом економічної дії, він з неминучістю занурений у соціокультурне, національне та релігійне середовище життєвих звичок і певного способу дій. Реалії сучасного економічного життя поступово виробляють комплекс уявлень про економічну культуру, яка, згідно з рядом ознак, відрізняється від класичного (веберівського) поняття “капіталістичного духу”, оскільки, будучи багаточисельним “соціальним тілом” економічної людини, це утворення існує поза жорсткими конфесійними і національними рамками. У цьому контексті емпіричне поняття Homo economicus як психологічний образ людини в економічній теорії репродукує свій евристичний потенціал, не даючи змоги досліднику відриватися від доступних безпосередньому спогляданню економіко-культурних реалій. Наявність антропологічних передумов економічних теорій обґрунтовує методологічну своєрідність і власне предметну сферу економічної антропології, в основі якої має лежати моральна економіка чи моральна антропологія.

Конструктивність, символічність, ідеалізація та інструментальний статус як методологічні вимоги до антропологічної моделі Homo economicus, що дають змогу провести найважливішу методологічну дистинкцію – розрізнити два поняття Homo economicus: якщо перше передбачає Homo economicus у вигляді суто теоретичної моделі, суми антропологічних передумов і припущень, то у другому випадку мова йде про тип особистості, з відповідною поведінкою, здібностями,

схильностями і ціннісними перевагами. Друге поняття є “психологізованим” варіантом висхідної моделі, яка стосується його як концептуальне поняття його емпіричної реалізації, що детермінує відмінності логічного й онтологічного статусу. Те, як дійсно працює і функціонує раціональність Homo economicus, може розходитися з тими концептуальними умовами і теоретичними приписами, які сформульовані в рамках відповідної концепції як антропології творчості. Епістемологічні припущення про характер і природу раціональності, імпліковані в економічних теоріях, при вивченні відтворюють загальну фундаментальну передумову: існує апріорна і принципова “інтелігібельність” ринкових механізмів, закономірностей і взаємозв’язків, що стосовно практичної господарської діяльності означає принципову можливість максимально раціональної орієнтації в ринковому економічному середовищі. Суб’єктні структури раціональності, тобто правила, норми і процедури, які використовуються економічною людиною в процесі прийняття рішень і вибору переваг, конгруентні і корелятивні внутрішнім об’єктивним закономірностям ринкового механізму. У цьому здобуває вираження своєрідний “антропний принцип” сучасної економічної теорії. Іншими словами, базові конститутиви економічної раціональності структурно збігаються з раціональним внутрішнім облаштуванням самих матеріальних ринкових механізмів.

Саме економічна антропологія як нова навчальна дисципліна базується на чотирьох основних синтезах наукового знання, у контексті яких відбувається новий підхід до теоретичної економії, що полягає в посиленні світоглядного, філософського, соціологічного, історичного підходів та використанні таких видів синтезу: онтологічний синтез; методологічний синтез; аксіологічний синтез; прагматичний чи проблемно орієнтований синтез. Економічна антропологія включає в себе такі її підструктурні частини чи елементи: **економічну онтологію; економічну гносеологію; економічну аксіологію; економічну праксеологію; економічну феноменологію.**

1. **Економічна онтологія** звертається до проблеми економічної сутності людського буття, що розкривається через категорію економіки, яка дорівнює: а) економіка = вартість; б) економіка = вартісне господарювання; в) економіка = ринкове господарювання; г) економіка = конкурентне господарювання. Будь-яка ринкова економіка є обов’язково ринковою системою; це приватний випадок господарства, що являє собою вартісне господарство; це ведення свого дому, що включає і хримастику, орієнтовану на накопичення багатства. Іншими словами, економічна онтологія є соціальна онтологія, що розкривається через відносини господарювання і природокористування. Вона вивчає економічне буття людини і суспільства (як сукупної людини), яке розкривається через відтворення систем життєзабезпечення, тому в контексті філософії економіки ставиться знак рівності між економікою і господарством. Іншими словами, економіка може бути ринковою і неринковою, ціною і

нецінною, конкурентною і кооперативною, капіталістичною і соціалістичною, плановою і стихійною. У цьому випадку “економічна цивілізація” й “економічна формація” можуть бути названі “цінова економічна цивілізація” чи “цінова економічна формація”. У цьому випадку атрибут “економічна” і атрибут “господарювання” є синонімами. Проблеми філософсько-онтологічної онтології: взаємодія об’єкта і суб’єкта економічної діяльності; співвідношення приватизаційної та соціалізаційної тенденцій реально-практичного функціонування економіки; динаміка внутрішнього духовного світу господарюючого суб’єкта; закони взаємозв’язку з іншими сферами суспільства; формування та функціонування економічної культури; економіка і моральність; техніка – людина – суспільство.

2. Економічна гносеологія покликана розкрити особливості методології пізнання економічної реальності (економічного буття). Саме філософія економіки покликана уточнити гносеологічний інструментарій принципів економічного пізнання, доповнивши новими принципами, що пояснюють нові явища і процеси. Економічна гносеологія не тільки вивчає форми економічного пізнання, особливості економічного мислення, але й виконує функцію критики основ економічної рефлексії в тих чи інших теоріях. Питання філософсько-економічної гносеології: класифікація господарсько-економічних укладів, співвідношення приватизаційної та соціалізаційної тенденцій розвитку економіки і суспільства в цілому; зв’язок економіки з політикою, мораллю, правом; економічної свідомості з іншими формами суспільної свідомості; пізнання сутності економічних законів.

3. Економічна аксіологія вивчає природу економічних цінностей, їх місце в реальності та структурі ціннісного світу, зв’язок різноманітних цінностей поміж собою, з економічними і соціальними факторами та структурою особистості; проблеми суспільної і прагматичної вигідності, відображення економічних інтересів в ціннісних відношеннях. До економічних цінностей належать вартість, споживча вартість, корисність, ефективність тощо. Наприклад, вартість є економічна цінність, що регулює певні відносини економічного буття, що просякнуте ціннісними відносинами, а тому є аксіологізованим буттям.

4. Економічна праксеологія досліджує прагматику в системі економічних відносин, розкриває статусність і особливості процедурного знання в економіці. Проблеми економічної праксеології відображають не тільки джерела проблем конкретної економіки, форм їх вирішення, але і місце їх у взаємодії з модусами економічного буття, що відображають більш глибинні, істотні процеси соціально-економічного розвитку. В економічній праксеології на передній план виходять проблеми економічних теорій нижчого рангу, пов’язаних з організаційними формами, регіональною специфікою, оргпроекуванням, науковою організацією праці, її стимулюванням.

5. Економічна феноменологія являє собою філософську рефлексію над особливостями організації сучасного економічного знання. **Онтологоорієнтовані** економічні теоретичні системи, характерні для Сміта, Рікардо, Маркса, змінилися **феноменологоорієнтованими** економічними системами Кейнса, Фрідмана, Хайека та ін.

Основними масштабами, метою, суб'єктом, засобами і механізмом розвитку та реалізації економічної антропології як навчальної дисципліни і наукового напрямку ХХІ ст. є такі: масштабом виміру в його предметному полі виступає людина як соціалізуюча індивідуальність, особистість, здатна до реалізації творчості та персональної відповідальності в напрямі утвердження прогресивного розвитку людства; метою розвитку філософії економіки виступає розвиток людини через посередництво її свідомості і здібностей, спрямовані на створення проектів якісного іншого буття; суб'єктом економічної антропології виступає людина як господарюючий суб'єкт, що цілісно перетворює себе і своє середовище проживання на моральних засадах; засобами філософії економіки виступають стійкий господарський розвиток і соціально орієнтоване управління, що не допускає катастрофічних сценаріїв, які базуються на коеволюції людини, суспільства і природи; механізмом (інструментом) реалізації економічної антропології є соціальне партнерство як добровільно-свідома сумісно-розподільна участь рівноправних господарюючих суб'єктів у концептуально (цілісно) усвідомленому творчому розвитку через об'єднання своїх інтелектуально-духовних, фінансових, матеріально-трудова та інших ресурсів.

Виходячи з цих постулатів, слід визначити і **предмет економічної антропології**, що являє собою науку про відтворення та реалізацію духовно-інтелектуального людського потенціалу в процесі господарської діяльності, в основі якого нарощування й удосконалення соціальних зв'язків, рішень і дій лежать духовно-моральні цінності господарюючої особистості. Адже дії господарюючої особистості на основі духовно-моральних цінностей – це поле сучасних наукових досліджень, у контексті яких необхідно виробляти концептуально-стратегічні орієнтири і практичні рекомендації для національного і глобального розвитку. Тренд економічної науки в напрямі розвитку її інтегральної постнекласичної сфери – філософії економіки – уявляється тим сучасним напрямом, яке не тільки може наблизити науку до реальності, але й створити цілісну методологію пізнання сучасної реальності, обґрунтувати шляхи перетворення реальності через посередництво людської діяльності у руслі коеволюційного розвитку природи, людини і суспільства. Саме тому економічна антропологія виходить на рефлексію багатьох економічних проблем – господарства, власності, товару, грошей, економічної політики, споживацького вибору у суспільстві, що свідчить про філософський підхід до дослідження цінностей економічного фактора і поєднання його з культурою. Структурна характеристика філософії економіки свідчить, що остання є проекцією предмета філософії на економічне життя та

економічні процеси. Завдяки філософії людина завжди намагалася пояснити: яким чином поєднати гармонію Космосу і господарства, природи і культури, божественного замислу та його реалізації у свободі волі індивіда. Адже тільки з її позиції можна пояснити сутність багатства, власності, ціни, грошей, праці та їх значення в досягненні сенсу життя.

Економічна антропологія як наука про буття в економіці за предмет свого дослідження виокремлює саме сферу економіки, онтологічні умови становлення людини в економіці, розглянутої з боку її творчості, цілепокладання, самостановлення. Економічна антропологія репрезентує необхідність формування нового економічного мислення й узагальнює конструктивні принципи організації економічного буття, де за традицією усвідомлюється доля людського буття та існування. Саме економічна антропологія сприяє становленню нової економічної культури і в ній індивіда, тобто тих умов, за яких вона може “зняти” свою попередню форму тоталітарно-авторитарного мислення і органічно перейти до цивілізованої економічної діяльності. Економічна антропологія повинна “зняти” попередні форми шляхом повернення реальному процесу життєдіяльності тих ідеалів, які вироблялись протягом усієї історії розвитку суспільства, захищаючи особистість від згубного впливу на неї нелюдського суспільного середовища, має поставити перед собою дійсні проблеми людського буття. Саме економічна антропологія має розглядатися як гуманістична основа трансформації суспільно-політичних відносин в Україні, тому потребує наукової розробки й усвідомлення багатьох ефективних ідей про людину, які набули поширення у сучасній світовій філософській і економічній думці. Пріоритетне значення має зайняти гуманістична економіка, у тому числі характер суспільного відтворення в ній людини, в усій її багатогранності, самодіяльності, самореалізації, що становить певний ступінь ідентифікації людини із суспільним цілим. Економічна антропологія як наука відтворює економічний ідеал суспільства, розглядаючи його як реалізацію гуманності в економіці, створення таких умов, за яких людина набувала екзистенційного значення.

Економічна антропологія має повернути людині ті ідеали, за яких людина, як колись в античності, розумілася як “міра всіх речей” (Протагор). У центрі її уваги мають перебувати ті історичні індивідууми з їхніми різноманітними і змінними прагненнями та віруваннями, яким сприяли інтенсивно розвинуті і принципово нові політичні, соціальні, економічні відносини, які підвищували роль та значення людини. Економічна антропологія включає органічно головні проблеми людського існування. В економіці вона вбачає прихований потенціал культивування цивілізованого осмислення світу і самої людини, активізувати механізми цілісного осмислення економічного світу, культивувати моральність в економіці, долаючи корумповані явища в сучасному політичному житті. Економічна антропологія потребує докорінної зміни держави, необхідності зламу ідеї пріоритету будь-якого Абсолюту, потребуючи автономності

особистості та її вільного волевиявлення. Ще І. Фіхте свого часу геніально відзначив, що секрет політики Наполеона і взагалі будь-якої політики полягав у проголошенні того, що є під тим, що “є”, тобто мова йде про реальність, яка існує у підсвідомості людей.

Економічна антропологія як гуманістична основа трансформації соціально-економічних відносин в Україні здатна осмислити і врахувати сучасні екстремальні екзистенційні колізії – фундаментальну незабезпеченість людської долі, негарантованість самої її можливості “бути” в умовах “антропологічної катастрофи” кінця ХХ ст. Не випадково ще Ж.-Ж. Руссо відзначав, що “людська доля докорінним чином пов’язана з політикою”, а ще в Давньому Китаї говорили, що “якщо народ бідний, то в цьому винні політики”. Економічна антропологія як гуманістична економіка пояснює природу економіки як творця людини і обставин, у яких вона знаходиться. Саме людина є тим метафізичним підґрунтям, на базі якого розгортається емпірична база сучасних поглядів на економіку на шляху пошуку нових категоріальних форм антропоцентристського пізнання людини в економіці й економіки для людини, яка здатна в принципі досягнути власне “так-буття” людини й економічні ідеали суспільства.

Економічна антропологія як наука про людину та її буття в політиці ставить на порядок денний розробку таких категоріальних форм політичного мислення, як розуміння політики як органону (знаряддя) пізнання і перетворення оточуючого світу, у центрі якого знаходиться людина з усіма притаманними їй потребами й інтересами. Головне філософське питання “Що таке людина?” сприймається у площині економічної антропології як виявлення “самості” людини в контексті певних суспільно-політичних відносин. Тому економічна антропологія слугує теоретичною базою для всіх наук про людину, а також філософською рефлексією на шляху цивілізованих факторів буття, що виявляється в політиці. Економічна антропологія осмислює людське існування в усій повноті економічних, політичних, духовно-ідеологічних відносин, відповідає на питання, яке метафізичне становище займає людина серед усієї сукупності відносин, адже людина – це світ різноманітних символічних зв’язків з економічною діяльністю, світом феноменів, котрі людина робить предметом своїх інтересів. І завдяки ідеальному царству думок людина здатна завдяки цьому більшою мірою вивільнити для самого духу енергію, що дремає у витіснених потягах, і сублімувати її духовну енергію, світом якої і наповнюється економічна діяльність.

Безперечно, що економічна антропологія актуалізує культ людини, намагається “прочитати” людське буття як таке, що сприяє виробленню нових, адекватних цивілізованому підходу варіантів досягнення людини, вимагає, у свою чергу, перегляду усталених уявлень про політику, тоталітарно-авторитарних за своєю суттю в минулому. І до того часу, доки економіка буде спроможною поставити в центр своїх інтересів питання

про людину, вона не в змозі буде вирішувати кардинальні і складні проблеми посткомуністичного світу, не буде підтримуватися активність соціального суб'єкта на рівні достатньої його життєдіяльності. Гуманізація соціально-економічних відносин посткомуністичного світу у ХХІ ст. стимулює розробку широкого кола проблем, пов'язаних з людиною, її самореалізацією, суспільною активністю суб'єктів, пошуку нової парадигми політики, що виходить на цивілізоване осмислення політики і в ній людини. Саме через економічну антропологію, сенс якої цілковито визначається людиною, долається тоталітарно-авторитарне мислення, і політика пов'язується з економічною онтологією (буття в економіці), економічною аксіологією (цінності в економіці), економічною етикою (моральні підвалини в економіці), економічною антропологією (людина), історією економічної думки (економічне пізнання). Саме через ці складові економічної антропології збуджується потенціал творчої активності людей, відбувається консолідація суспільства, його ідентифікація, мобілізуються всі сили на досягнення кардинальних змін в усіх сферах життєдіяльності соціального організму, долаються кризові явища.

В умовах трансформації суспільно-політичних відносин в Україні існує реальна потреба пошуку реальних важелів задля подолання тоталітарно-авторитарних відходів до людини як “гвинтика”, “фактора” суспільства, а не реалізації дійсної сутності людини, її родової, загальноцивілізаційної сутності, реалізації вільної самоактуалізації особистості. У центрі нової парадигми економічної антропології – нові наукові завдання щодо осмислення нових явищ, пошуку радикальних змін економічного устрою, економічного режиму з переорієнтацією від кризи суспільства до її стабілізації. Людина, оскільки вона особистість, може піднятися над собою як живою істотою і, виходячи із себе, своєї свідомості і самосвідомості, змінити обставини, зробити їх гуманістичними; зробити предметом свого пізнання все, у тому числі й саму себе. Саме людина як формоутворювальний чинник усіх соціально-економічних процесів спонукає до подолання кризового стану соціуму, сприяє створенню структури нового вибудовування більш прогресивних економічних систем та адекватного їм способу життя.

Нова парадигма гуманізму економічної антропології допомагає виявити цілісну систему закономірностей руху свідомості до її демократичного волевиявлення, подолання тотальної кризи і паралічу масової свідомості, загальної корумпованості і криміналізації суспільства. Сама економіка і “економіка за професією” мають повернутися до людини, щоб подолати катастрофічне зубожіння людей, руйнацію моральних підвалин суспільства. Якщо буде подоланий деструктивізм і стримана енергія розпаду, то мова буде спрямована на переосмислення проблем людини в нових дискурсах – онтологічному, аксіологічному, системному, феноменологічному, у контексті яких принципової переоцінки набуває класична модель взаємодії людини і політики, людини і держави, людини і влади, людини і природи, людини і людини, людини та економіки.

Безперечно, що соціальна потреба в обґрунтуванні історичних і теоретичних витоків економічної антропології, її автентичного аналізу спрямована на виявлення “природи економічного” як субстанційної підвалини цивілізаційних процесів у суспільстві на шляху докорінної перебудови держави й оновлення її цінностей. Універсальні характеристики економічної антропології виходять з того, що в нових умовах становлення правової держави і громадянського суспільства по-новому порушується і сама проблема людини, особливо коли руйнації піддаються старі підвалини суспільства як тоталітарного, виявляється можливість формування нової парадигми економіки як такого типу екстеріоризації, що долає відчуження, прояви негативного у суспільстві, сприяє укріпленню моральності в політиці, акцентує увагу на самовиявленню людського в людині. Адже, як говорив М. Шелер, людина – це істота, яка перевершує саму себе і світ. Нова парадигма гуманізму економічної антропології виходить з того, що людина прагне до того, щоб зрозуміти саму себе і, згідно з своїм внутрішнім світом, творити свою індивідуальність, повноту і цілісність особи, але для цього потрібно, щоб і соціально-політичні умови не були розірваними, а тотожними людині, рівними їй. Проведення реформ в українському суспільстві, зорієнтованих на втілення ідеалів свободи, демократизму, рівності, передбачає подальше вирішення нагальних потреб в суспільстві через систему легітимних, соціокультурних інститутів, в яких спорідненими соціальними компонентами виступають гуманістичні цінності – свобода, демократія, права людини, правова держава. Саме тому економічна антропологія сприймається як культура економічного мислення, яка сприяє практичному втіленню в життя економічної антропології, економічної аксіології, економічної праксеології.

Висновки. Гуманістичний тип економіки має такі ознаки: а) гармонійне поєднання інтересів людини та суспільства, орієнтація на збалансований розвиток суспільства всіх механізмів суспільного відтворення та всебічний розвиток особистості, ретельне врахування інтересів усіх соціальних верств і груп, потреб як теперішніх, так і майбутніх поколінь; б) реальний плюралізм форм власності, посилення тенденції до поступового подолання приватної власності (тобто її усупільнення, а не одержавлення); широкі можливості для прояву господарської ініціативи індивідів та об’єднань; в) підконтрольність держави громадянському суспільству; г) відсутність монополії на знання, свобода вибору існуючих та створення нових місць у суспільній системі для здійснення індивідами активної соціальної діяльності; д) наявність дієвих механізмів компромісного вирішення суспільних конфліктів. Йдеться передусім про становлення нових соціальних, політичних і економічних відносин, у яких людина покладається як гранична форма реалізації ідеї громадянського суспільства, компромісного вирішення всіх проблем, можливості реалізувати людині свої можливості в мінливому і

складному суперечливому середовищі, культивувати іманентні духовному світу людини цінності.

Воронкова В.Г. Философско-антропологические и аксиологические основания экономической антропологии как “экономики для человека”

В статье дается анализ экономической антропологии как новой учебной дисциплины и нового научного направления, в основе которого – взаимодействие экономики и человека, экономики и культуры, человека и общества, преувеличение роли экономической рациональности и рациональной экономики для утверждения человека как высшей ценности Батия. Выясняются основные подструктурные виды (типы, модели, формы) экономической антропологии, которые углубляют ее сущность и значение.

Ключевые слова: *экономическая антропология, антропологические основания, аксиологические основания, социальный капитал, экономическое действие, экономический человек, экономическая рациональность, экономическая онтология, экономическая гносеология, экономическая аксиология, экономическая праксеология, экономическая феноменология.*

Voronkova V. Philosophical-anthropological and Axiological Foundations of Economic Anthropology as “The Economy for the People”

This article provides an analysis of economic anthropology as a new discipline and new research directions, based on the interaction of economic and human, economic and cultural, individual and society, the exaggeration of the role of economic rationality and rational economic man as for the approval of the supreme value of life, found out the main types of kinds (types, models, forms), economic anthropology, which deepened its nature and significance of.

Key words: *economic anthropology, anthropological reasons, axiological reasons, social capital, economic action, the economic man, economic rationality, the economic ontology, epistemology economic, economic, axiology, economic praxiology, economic phenomenology.*

Надійшла в редакцію 25 вересня 2011 року